

УДК 316.613

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2023.99.4>

О. Ф. СТАДНІК

доктор соціологічних наук, доцент,
професор кафедри культурології та міжкультурних комунікацій
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО КОНТРОЛЮ ОБРАЗУ ІДЕАЛЬНОГО ТІЛА В РІЗНИХ КУЛЬТУРНИХ СЕРЕДОВИЩАХ

В статті охарактеризовано чинники та механізми соціо-культурного контролю образу ідеального тіла в різних культурних середовищах на основі огляду емпіричних соціологічних досліджень соціології тіла та вирізнення основних чинників та механізмів соціо-культурного контролю образу ідеального тіла. На основі проведеного дослідження зроблено висновок про те, що механізми структурування ідеального образу тіла, які реалізуються в медіа-просторі західної цивілізації, стосуються, перш за все, насадження в якості ідеальних образів тіла атлетичних та астеничних морфотипів. За рахунок такого конструювання ціннісних зразків тіла відбувається сам образ ідеального тіла стає результатом правових, наукових, технічних, мас-культурних та інших практик, поєднаних в активному конструюванні його як культурного об'єкта.

Відзначено, що з появою сучасних технологій телекомунікації виникають нові відносини між тілом і простором, з якої воно було пов'язано в рамках цивілізації індустріального типу. Електронні засоби зв'язку скасовують необхідність тілесної присутності в спеціальних закритих просторах, чи-то робоче місце, університет, лікарня, тощо, і тісніше пов'язують людину з її приватним помешканням. При цьому змінюються самі форми спілкування між людьми, і відбувається зменшення частки реальних контактів, тоді як дедалі поширенішим стає телеспілкування. Констатовано, що механізми соціо-культурного впливу на образ ідеального тіла включають в себе складові візуального спостереження, вербального спілкування і дотику, порівняння образу тіла на основі співставлення власного образу тіла особи із образами тіла представників референтних груп та образами еталонних тіл в ЗМІ, соціальної оцінки образу тіла референтними мікрогрупами (родинами та групами однолітків), реакцій на оцінку соціального середовища (нормалізацію, ідеалізацію або ж аутостигматизацію) образу тіла. Результатом включення зазначених механізмів стає інтеграція або дезінтеграція особи із відповідним образом тіла у відповідні соціальні групи.

Зазначено, що у сучасній західній цивілізації є створеною сфера послуг, в рамках якої відбувається кардинальна зміна в ставленні людини до власного тіла, перш за все – технологій формування та купівлі іміджу, який користується ринковим попитом, є свідомим успіхом особи та можливостей її

активної діяльності. Образ тіла стає своєрідною «візитною картою», яка надається для експозиції в публічному спілкуванні. Головним чинником оцінки цього іміджу стає наближеність образу тіла до ідеального, «нормального» або ж девіантного (маргінального).

Наголошено на тому, що якщо в традиційних суспільствах сам образ тіла перетворюється на знак, який пред'являється особою її соціальному оточенню, то в прозахідних постіндустріальних суспільствах робота з тілом стає як естетичною, так і психо-фізичною інвестицією в соціальну мобільність та формування соціальних зв'язків. У постіндустріальній цивілізації завдяки спорту, дієтичним практикам і високому рівню розвитку медичних і косметичних технологій особа починає оцінювати тіло як особистий проект, який потребує часових та фінансових витрат.

Ключові слова: тіло, образ ідеального тіла, морфотип, соціо-культурний контроль, референтні групи, ЗМІ, м'язовий образ тіла, кістковий образ тіла.

Актуальність теми статті. Дослідження взаємовідносин між тілом, з одного боку, та культурними і соціальними структурами, – з іншими, передбачає розуміння механізмів формування соціальних уявлень людей про образи ідеального тіла. В кожному суспільстві соціо-культурний контроль над тілом не є просто питанням визначення естетичної привабливості ціннісних зразків. Він є питанням влади, опору і «опозиції» існуючому соціальному та культурному порядку, складовою габітуалізації якого стає насадження узвичаєних схем тіла, визначення тілесної норми та тілесного відхилення.

Для соціології важливим стає розуміння зв'язків між соціальними групами, соціальними інститутами та відповідними механізмами репродукції, трансляції, структурування того чи іншого образу тіла через його асоціювання із привабливими або непривабливими ознаками. На поверхні все виглядає так, ніби образ тіла є просто естетичним конструктом, залежним від моди, мінливих смаків та віянь, низки випадкових чинників. Однак за образом тіла «тягнуться» різноманітні соціо-стратифікаційні ознаки (релігійні, соціальні, професійні етнічні та ін.).

Підтримання образу тіла як соціального конструкту забезпечується відповідними інфраструктурними та індустріальними секторами, які забезпечують спортивні та медичні послуги, виробництво продуктів харчування та води належної якості. Водночас образи тіла стають чинниками соціальної мобільності для багатьох людей, які пропонують себе на ринках праці, в якому сенсі «доленосними» для їх соціальних траєкторій.

Вивчення механізмів культурного та соціального впливу на людське тіло дає можливість глибшого розуміння будь-якої культури та суспільства. Нині аналіз людського тіла як соціального конструкту, сформованого через культурний та соціальний вплив через відтворення певних культурних практик структурації тіла стає певним «загальним місцем» в соціологічному теоретизуванні щодо тіла та в дослідженнях соціальних технологій формування образів тіла.

Уявлення про людське тіло, які виникають в результаті соціо-культурного впливу та його окремих механізмів, включають соціальні перцепції,

які відображають соціальні норми і визначають індивідуальний досвід структурування особою її тілесного «я», що позначається на тілесних відмінностях між чоловіками та жінками, заможними та бідними, освіченими та неосвіченими, впливовими та невливовими. Вищезначене зумовлює актуальність механізмів соціо-культурного контролю образу ідеального тіла, що є предметом дослідження в даній статті.

Мета і завдання статті. Метою статті є характеристика чинників та механізмів соціо-культурного контролю образу ідеального тіла в різних культурних середовищах. Завданнями статті є: 1) огляд емпіричних соціологічних досліджень соціології тіла; 2) вирізнення основних чинників та механізмів соціо-культурного контролю образу ідеального тіла.

Огляд джерел, які передували висвітленню проблеми. Образ ідеального тіла людини та його схема є істотно залежною від соціо-культурного контексту, виступаючи водночас проекцією соціо-культурних впливів відповідного середовища та інструментом його контролю щодо тілесності. Контроль тілесності відбувається, перш за все, за рахунок побудови схеми ідеального тіла людини, яка стає маркером приналежності до найвищої статусної групи та культурної інклюзивності особи.

При цьому в різних культурах та суспільствах відображається доволі релятивне ставлення до побудови схем ідеального тіла. Е. Кречмер серед базових схем тіла виділяв атлетичну, астенічну та пікнічну структури (схеми) тіла. Носії кожної із цих схем тіла по-різному сприймаються в різних соціо-культурних середовищах, зазначаючи, в одних випадках, ідеалізації та глорифікації, в інших – стигматизації та дискримінації [1].

В цілому модерні суспільства із супутньою їм зростаючою соціальною раціональністю, технізацією, створенням новітніх інструментів підвищення транспарентності соціального простору (включаючи приватний тілесний простір) впливають на образ ідеального тіла в напрямку ідеалізації атлетичності та астенічності (м'язовості та худорлявості). Особи із протилежними схемами тіла, а саме, схильні до пікнічності (пikноідності) можуть зазнавати якщо не прямої стигматизації, то, принаймні, прихованого відторгнення із непрозорих «естетичних» підстав. Тіло, яке відповідає схемі атлетичної стрункости, переважанню м'язовості та кістковості, в Європі та Америці виступає своєрідним капіталом, який має відповідну ринкову вартість.

В дослідженнях з візуальної аналітики, соціології візуального символізму та соціології тілесності в Україні [2–4] в розумінні класичних соціологічних теорій дослідники оперують категорією «фізична культура», «під якою розуміється соціально-визнана стратегія (стратегії) суспільства і його інститутів в сфері формування, відтворення, цілеспрямованого конструювання певних образів тіла та тілесності».

При цьому «рівнями фізичної культури» визначено «аксіологічний (йому відповідає система цінностей, яка задає ідеальні образи

тіла та людської тілесності), науково-теоретичний (утворюється низкою наукових теорій, предметом яких стає осмислення можливостей людського тіла та супутніх йому артефактів тілесності) соціально-практичний (сукупність технологій підтримання тіла та тілесності в функціональному стані)» [4, с. 66].

Так, дослідження Р. Пала та К. Броунелла, К. Мосс-Ракузіна та його співавторів доводять, що у сучасних західних суспільствах стрункість (уточнимо, що йдеться про худорлявість та м'язовість) стають своєрідними предикторами позитивного або ж негативного ставлення до особи з боку її соціального оточення. Особи із м'язовим та худорлявим тілом радше ідеалізуються, що означає непомічання соціальним оточенням слабких та негативних сторін соціального образу у носіїв атлетичної та астенічної структури тіла [26–29].

Водночас дослідники наголошують на супутності ожирінню стигматизації та соціальної ізоляції. Згідно даних емпіричних досліджень Пала та Броунела, жінки із надлишковою вагою – стикаються з різноманітними проблемами у професійному оточенні (наприклад, на ринку праці, а також у приватній сфері, зокрема – у формі висміювання надлишкової ваги у міжособистісних стосунках [26–29].

Ідеалізація атлетичності та астенічності в схемі тіла констатується дослідниками також в тих суспільствах, які зазнають включення в глобалізацію та глобалізаційного тиску індустрій культури та транснаціональних ЗМІ. В масовому кінематографі і найпоширеніших жанрах американського кіно атлетична схема тіла героїзується як в образах біологічного тіла, так і кібернетичного тіла. В суспільствах, які піддаються впливам британської та північно-американської культури стигматизаційні стереотипи щодо схеми тіла з ознаками надлишкової ваги поширюються як через художню кінематографію, так і через моду та комерційну рекламу.

Так, А. Бекер [5] емпірично досліджував вплив телебачення на розлади харчування на Фіджі, наголошуючи на значних розбіжностях упередженого ставлення до надлишкової ваги з боку різних культурних груп. В дослідженнях А. Брюїса та Т. Мак-Гарві констатується збереження толерантного ставлення до надлишкової ваги при паралельному поширенні упереджень (стигматизацій) щодо неї. В цілому автори констатують зростання популярності образу стрункого (атлетичного та астенічного) тіла як ознаки благополучності, здоров'я, соціальної та професійної відповідності в глобалістичній перспективі [11–13].

В традиційних суспільствах у порівнянні із суспільствами модерними та постмодерними частіше зберігається позитивне або амбівалентне ставлення до пікнічної структури тіла. Її розуміння семантизується в буденній свідомості, з одного боку, через низку позитивних характеристик: щедрість, турбота, взаємність, доступність, комфортність. При цьому припускаються також негативні значення: скупість, жадібність, наявність внутрішніх хвороб (хворобливість). Дослідники

констатують радше відсутність, аніж наявність будь-яких виявів жорсткої стигматизації особи за ознаками пікнічної схеми тіла, однак, виголошують думку щодо наявних проявів латентних стигматизацій.

Пояснення цього може стосуватися полюсної гендерної сегрегації, що існує в традиційних суспільствах або ж суспільствах, в яких модерні економічні та політичні інституції співіснують із традиційними системами виховання, освіти, соціалізації загалом. Згідно моделі трибічного впливу Томсона, на формування стандартів оцінювання тілесності впливають три групи акторів: однолітки, родина та ЗМІ. В прозахідних суспільствах вплив ЗМІ виявляється дещо більшим у порівнянні із родиною та однолітками. Саме цим пояснюється культ атлетичної тілесності та поширення дискурсів, тем, фреймів, що просувають та популяризують тілесне витончення або ж атлетизацію тілесної структури.

Варто зауважити, що однією із закономірностей поширення моди на атлетичну та астенічну тілесність та загальне виструнчення, витончення, формування рел'єфних абрисів тіла стає, з одного боку, ювенілізація суспільства, а з іншого – супутній їй нозофобії (страхи щодо втрати здоров'я) та дисморфобії (страхи щодо тілесної безформності).

Постмодерне суспільство на тлі дискредитації тоталізуючих метанаративів у сфері ціннісного знання відзначене зростанням невизначеності. Ця невизначеність позначається на оцінці життєвих перспектив і оцінці соціального часу, а також на втраті відповідних соціальних комунікацій.

З одного боку, соціальний час за рахунок інформаційного макростресу стає (принаймні, суб'єктивно) пришвидшеним, а соціальні комунікації, відповідно, більш поверхневими. Для людини як для соціальної істоти подібні явища супроводжуються індивідуалізацією (усамітненням) та тривожністю. Ця тривожність генералізується, в тому числі, і на рівні оцінки стану здоров'я. Тут йдеться не лише про появу відповідних страхів захворіти на смертельне захворювання, але про появу своєрідної «манії здоров'я».

Водночас, зазначені тенденції в дискурсах тілесності навряд є підстави вважати суто оціночними. Адже пікнічна тілесність стає важливим візуальним (а також психічним та культурним) маркером відтворюваності такого явища, як корупція. Дослідження зв'язків між надлишковою вагою та індексами корупції було проведено П. Блаватським та представлено в його статті «Ожиріння політиків та корупція в пострадянських країнах» [6].

Автором було висунуто першопочаткову гіпотезу щодо впливу «банкетного етикету» на надлишкову вагу політиків та чиновників. Загальна поширеність традицій «спільного застілля» в групах бізнесу та політиків у країнах із найвищими індексами корупції згідно даних Transparency International дала можливість висунути гіпотезу щодо зв'язку між субкультурою банкетів та корупційними практиками.

Відповідно, автором було оцінено 299 фотозображень політиків в анфас в співвіднесенні їх із індексом маси тіла. Відповідний алгоритм розпізнавання зображень дозволив дійти до висновків про зв'язок між надлишковою вагою політиків та чиновників із найвищими індексами сприйняття корупції [6].

Окрім співставлення надлишкової ваги публічних осіб із індексами сприйняття корупції автором було досліджено її зв'язок із індексами контролю корупції Світового банку, корупційним індексом Європейського центру боротьби з корупцією та державного будівництва, індексом відсутності корупції Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам, а також індексом Базельського інституту в 15 пострадянських суспільствах: Вірменії, Азербайджані, Білорусі, Грузії, Казахстані, Киргизії, Латвії, Литві, Молдові, Росії, Таджикистані, Туркменії, Україні, Узбекистані і Естонії [6].

Автором було встановлено, що розрахунковий індекс маси тіла публічних осіб в сформованій автором вибірці наближений до високих значень. За підрахунками автора, 96 з 299 публічних осіб (політиків та чиновників), що складає 32%, мають ознаки центрального ожиріння. Розрахунковий індекс маси тіла коливається в діапазоні від 35 до 40. 13 з 24 міністрів Узбекистану (54%), 8 з 18 міністрів Таджикистану (44%) і 10 з 24 міністрів України (42%) також мають ознаки центрального ожиріння у важкій та дуже важкій формі [6].

Найнижчі індекси маси тіла мають політики та чиновники суспільств Балтії (Латвія, Естонія, Литва), в той час як найвищі індекси маси тіла – пострадянських суспільств середньої Азії (Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Казахстан). В діапазоні проміжних значень і значень в діапазоні нормальної ваги тіла знаходяться Грузія, Вірменія, Азербайджан, Молдова та Україна [6].

Згідно даних автора, 3 з 20 міністрів в Казахстані (15%) і 2 з 24 міністрів в Україні (8%) мають ознаки діагнозу важкого ожиріння. При цьому лише 10 з 299 публічних осіб у вибірці автора (3%) мають нормальну вагу (індекс маси тіла від 18,5 до 25). В урядах Азербайджану, Естонії, Грузії, Казахстану, Латвії, Литви, України та Узбекистану визначено лише по одній особі із ознаками нормальної ваги і жодної публічної особи із ознаками недостатньої ваги (індексом маси тіла, який був би нижчим 18,5 од.) [6].

Дослідник наголошує на деякій розбіжності в індексах Кетле та індексами сприйняття корупції щодо Туркменії, Таджикистану та Узбекистану, з одного боку, та Узбекистану, Туркменії та України – з іншого. Розбіжності стосуються того, що публічні особи Узбекистану, Туркменії та України мають більші значення індексів Кетле [6].

Отже, індекси корупції в Україні за експертними оцінками Transparency International мали б наближатися до значень середньо-азійських суспільств. Пояснення цього автор знаходить в деякій суб'єктивності самих результатів застосування методу експертних

оцінок. Далеко не останню роль чинника оптимістичнішої оцінки ситуації із корупцією в Україні відіграє маніфестована позиція політичного керівництва на курс рецесії та імплементації цінностей ЄС у порівнянні із суспільствами Туркменії, Таджикистану та Узбекистану [6].

Разом з цим, автор не враховує деякі особливості культури харчування, яка, як складова фізичної культури суспільства, може впливати на поширення надлишкової ваги серед публічних осіб. Разом з цим, далеко не однозначними виглядали б ці результати в їх екстраполяції на далекосхідні суспільства.

Узагальнення результатів емпіричних досліджень на матеріалах компаративного аналізу сприйняття образів мускулястого тіла в Уганді, Нікарагуа та Великій Британії дозволяють вести мову про шість механізмів соціокультурного контролю тілесного ідеалу.

Виклад основного матеріалу. Першим механізмом є візуально-вибіркове спостереження образів тіла в безпосередньому досвіді особи. Уінклер та Родс, а також Корнеліссен ведуть мову про так званий внутрішній шаблон, який виникає в результаті сумачії вибіркового спостережень тіла та співставленні агрегованого результату цих спостережень із образами тіла, які особа спостерігає в своєму поточному досвіді [14; 37].

Цей індивідуально-перцептуальний механізм виявляється в умовах превалювання образу ідеального тіла обмеженого індивідуального досвіду над тими образами, які представлені в соціальних комунікаціях. Варіюючи в кількісному відношенні контент тих чи інших схем тіла можна домогтися відповідних змін ідеалізованого образу тіла. За такою логікою виходить, що чим частіше ЗМІ будуть у своїх сюжетах експонувати той чи інший образ тіла (безвідносно до його естетичної, соціальної або фізіологічної оцінки), тим більше шансів на «зміщення» тілесного ідеалу в бік образу із найбільшою кількістю експозицій.

Таке твердження виглядало б переконливим, якби в сучасних умовах досягалося б існування такого собі «ідеального типу індивідуалізованого спостерігача», який некритично споживає образи тіла в ЗМІ і реконфігурує, у відповідності із ними, власне сприйняття тілесного ідеалу. В реальності ж «візуальна дієта» в спостереженні образів ідеального тіла виявляється набагато складнішою.

В підлітковому віці особа може виявитися інтегрованою або ж неінтегрованою у референтну групу однолітків. Їхні образи тіла в експозиціях індивідуального спостереження можуть іноді ставати зразками для наслідування, причому більш потужними, аніж ті, що є представленими в ЗМІ. При цьому в традиційних суспільствах значення первинних референтних груп імовірно підвищуватиметься у порівнянні із кіберсуспільствами з їх очевидним превалюванням розмитих соціальних множин та агрегатів над групами.

Чим в більший мірі суспільство наближене на мікрорівні до образу малої спільноти із безпосередніми емоційними зв'язками між членами

цієї спільноти, тим частіше на конструювання образу ідеального тіла впливають друзі та родина. Отже, на «вибіркову візуальну дієту» при переважанні громади на суспільством в термінології Ф. Тьонніса та експозицію відповідних образів, попри домінування ЗМІ, впливатимуть в більшій мірі мікроспільноти. Останні опосередковуватимуть контакт із ідеальними образами тіла в ЗМІ, створюючи конкурентні щодо останніх «проміжні експозиції образів ідеального тіла». Зазначене доведено в емпіричних дослідженнях Каражи та Кроутера, а також Тілкі та Страттона [15; 21–22; 30–33].

Автори відзначають більший вплив батьків на образ ідеального тіла у групах австралійських хлопчиків-підлітків, який реалізовувався шляхом відповідних оцінок їх фізичної поведінки. Дослідження Річарделлі взагалі дозволяють вести мову про переважний вплив матерів на фізичний образ тіла в порівнянні із іншими соціокультурними чинниками [30–33].

В Туреччині як суспільстві патріархального традиціоналізму, яке перебуває в стані довготривалої модернізації, дослідження Догана, Меллора та Мак-Габі підтвердили тезу щодо важливості тілесної оцінки батьків-чоловіків для формування образу бажаного тіла у підлітків та зазнавання останніми своєрідного морального тиску з їх боку [16; 24].

Моделювання відповідних образів тіла в засобах масової інформації та соціальних комунікаціях можна вважати другим механізмом соціо-культурного контролю ідеального образу тіла. Його дія супроводжується переглядом художньої відеопродукції та імітацією тілесних образів та тілесної поведінки кіногероїв. Він має відношення вже до перформативної реальності, яка може хоч і не відповідати експозиціям образів тіла в індивідуальному спостереженні, проте, домінувати над ними в кібер-суспільствах з переважанням інформаційних технологій.

Якщо визначити досвід візуального спостереження експозицій тілесних образів в індивідуальному досвіді як реальний (індикативний), а спостереження експозицій тілесних образів в досвіді контакту із медіа-комунікаціями як перформативний, то ідеалізований образ тіла створюватиметься в деякому «проміжному просторі перетину» індикативного та перформативного досвіду спостереження.

Констатуючи наявність зв'язку між часом перегляду телебачення, переконаннями СМІ та ідеалізацією образу мускулястого тіла, автори наведених вище емпіричних досліджень наголошують на регулярному перегляді значною кількістю учасників спортивних фільмів та бойовиків – відеоконтенту із значною частотністю фігурування в сюжетах образів спортивного або мускулястого чоловічого тіла.

Разом з цим, в дослідженнях Бутройда звертається увага на презентацію образів мускулястих тіл у високо-статусних контекстах. Тим самим створюється стійкий асоціативний ланцюжок між владою, престижем, багатством та образом мускулястого тіла, що можна

вважати одним із інструментів соціо-культурного контролю образів тіла. Бутройд та колеги констатують прозахідність образу мускулястого чоловічого тіла, його позитивну візуальну валентність та зростання його популярності у суспільствах, де поширюються відповідний відео-контент прозахідних ЗМІ [7–9].

Механізмом соціо-культурного контролю над формуванням ідеального образу тіла механізм соціального порівняння. Його змістом є соціальний тиск з боку референтних груп однолітків, на чому наголошує Роджерс із колегами та Свами. Автори роблять свої висновки на емпіричному матеріалі Великої Британії, констатуючи, що вплив однолітків та сім'ї також може формувати ідеали чоловічого тіла та відповідні іміджеві реакції на проблеми з образом тіла. Конкуренція у підліткових групах, вибудовування ієрархій та відносин домінування/покори зумовлюють популярність м'язовості, стрункості та мускулястості як характеристик образу тіла, що відповідають лідерським якостям [34–36].

Соціально-перцептивним підґрунтям для соціального тиску стає соціальне порівняння, ключові положення розуміння якого було сформульовано в теорії Л. Фестінгера [17]. В теорії соціального порівняння Л. Фестінгера йдеться не про будь-яке порівняння, а про зіставлення на користь порівнюваного із порівнюючим.

Результатом соціального порівняння стає формування реакції в сфері тілесної поведінки. Візуальна експозиція образів тіла, з якими порівнює себе та чи інша людина, (безвідносно до джерела досвіду) не на користь порівнюючої людини в аспекті статусу влади, власності, престижу, багатства, освіти та ін. стає своєрідним інструментом тиску на особу в залежності від різниці між тим, хто порівнює, із образом тіла того, з яким відбувається порівняння.

Ідеалізуючій реакції оточення на образ тіла можуть бути супутніми підвищення самооцінки, рівня успішності, зниження критичності в ставленні людини до себе та з боку оточення, завоювання лідерських позицій в мікрогрупах та ін.

Юнг та Форбс досліджували формування реакції на негативну оцінку образу тіла в аспекті феномену невдоволеності тілом, що має місце у суспільствах із транзитною модернізацією. Ці дослідження доповнюють теорію Фестінгера в аспекті розуміння результатів соціального порівняння та відповідного соціального тиску в аспекті оцінки образу тіла соціальним оточенням. Результатом, що передуює зміні репертуарів тілесної поведінки, є прояви дисморфофобії та самостигматизації [18–20].

У особи можуть з'явитися нав'язливі страхи щодо невідповідності її образу тіла еталонним образам тіла. Поява страхів може супроводжуватися комплексом меншовартісності, який супроводжує тілесну поведінку як чоловіків, так і жінок. Сам механізм діє за рахунок популярності ідеології гендерної рівності, в тому числі в аспекті образів тіла [18–20].

Левін, Смолак та Полуді емпірично зафіксували поширеність розладів харчової поведінки в постіндустріальних суспільствах у порівнянні із доіндустріальними, наводячи пояснення феміністичної соціології, згідно якого в патріархальних суспільствах в умовах прискорених трансформацій може зростати прихильність до різноманітних неврозів «неправильної тілесності» у жінок у зв'язку із їх прагненням конкурувати з чоловіками та бути «на рівних» із ними. Водночас патріархальні суспільства безвідносно до модернізації встановлюють стандарти жіночої краси та привабливості навіть в рамках традиційних гендерних ієрархій. При цьому чим жорсткішими є такі гендерні ієрархії, тим сильнішими можуть бути неврози неправильної тілесності та статистика поширеності дисморфобій як серед чоловічої, так і серед жіночої частини населення [23; 25].

Отже, механізми соціо-культурного контролю включають в себе, по-перше, *безпосереднє спостереження особою візуальних образів тіла в мікрооточенні*. Цей процес може бути різним за тривалістю, проте, його результатом стає формування своєрідної бази даних для порівняння власного образу тіла із реальними або ж уявними тілесними еталонами. Інтерналізація цих еталонів передбачає виконання ними контролюючої функції в процесі «вирівнювання» образу тіла особою на основі соціального порівняння.

По-друге, важливим механізмом соціо-культурного контролю ідеального образу тіла є *моделювання відповідних образів тіла в засобах масової інформації та соціальних комунікаціях*. Йдеться переважно про образи реклами та художньої кінематографії, пропаганду, образотворче мистецтво (живопис, скульптура, художня література і т.п.). Через зазначені сфери відбувається пряме або ж непряме насадження еталонних образів тіла, які, поруч із образами тіла референтного оточення, утворюють «базу даних» для подальшого соціального порівняння.

Механізм соціального порівняння може діяти як безпосередньо, так і через механізм оцінки образу тіла особи її мікрооточенням (переважно групами однолітків. Мікрооточення по-різному реагує на ті чи інші образи тіла особи шляхом їх позитивного або ж негативного підкріплення, схвалення чи осуду. Оцінки надаються в референтних групах підлітків або ж батьками, іншими акторами соціалізації.

Механізм формування реакції спрацьовує там і тоді, коли особа здійснила акт соціального порівняння і реагує на власне тіло як на ідеальне, нормальне або ж дефектне. Управління тілесним іміджем з боку соціального оточення передбачає три типи реакції: ідеалізації, нормалізації, аутостигматизації. Три типи означених реакцій мають різне значення для тілесної поведінки особи, її соціальної мобільності, формування соціальних зв'язків тощо.

Висновки. Механізми структурування ідеального образу тіла, які реалізуються в медіа-просторі західної цивілізації, стосуються, перш за все, насадження в якості ідеальних образів тіла атлетичних

та астеничних морфотипів. За рахунок такого конструювання ціннісних зразків тіла відбувається сам образ ідеального тіла стає результатом правових, наукових, технічних, мас-культурних та інших практик, поєднаних в активному конструюванні його як культурного об'єкта.

З появою сучасних технологій телекомунікації виникають нові відносини між тілом і простором, з якої воно було пов'язано в рамках цивілізації індустріального типу. Електронні засоби зв'язку скасовують необхідність тілесної присутності в спеціальних закритих просторах, чи-то робоче місце, університет, лікарня, тощо, і тісніше пов'язують людину з її приватним помешканням. При цьому змінюються самі форми спілкування між людьми, і відбувається зменшення частки реальних контактів, тоді як дедалі поширенішим стає телеспілкування.

Механізми соціо-культурного впливу на образ ідеального тіла включають в себе складові візуального спостереження, вербального спілкування і дотику, порівняння образу тіла на основі співставлення власного образу тіла особи із образами тіла представників референтних груп та образами еталонних тіл в ЗМІ, соціальної оцінки образу тіла референтними мікрогрупами (родинами та групами однолітків), реакцій на оцінку соціального середовища (нормалізацію, ідеалізацію або ж аутостигматизацію) образу тіла.. Результатом включення зазначених механізмів стає інтеграція або дезінтеграція особи із відповідним образом тіла у відповідні соціальні групи.

У сучасній західній цивілізації є створеною сфера послуг, в рамках якої відбувається кардинальна зміна в ставленні людини до власного тіла, перш за все – технологій формування та купівлі іміджу, який користується ринковим попитом, є свідцтвом успіху особи та можливостей її активної діяльності. Образ тіла стає своєрідною «візитною карткою», яка надається для експозиції в публічному спілкуванні. Головним чинником оцінки цього іміджу стає наближеність образу тіла до ідеального, «нормального» або ж девіантного (маргінального). При цьому якщо в традиційних суспільствах сам образ тіла перетворюється на знак, який пред'являється особою її соціальному оточенню, то в прозахідних постіндустріальних суспільствах робота з тілом стає як естетичною, так і психо-фізичною інвестицією в соціальну мобільність та формування соціальних зв'язків. У постіндустріальній цивілізації завдяки спорту, дієтичним практикам і високому рівню розвитку медичних і косметичних технологій особа починає оцінювати тіло як особистий проект, який потребує часових та фінансових витрат.

Список використаної літератури

1. Кречмер Э. Стрoение тела и характер. Körperbau und Charakter. Untersuchungen zum Konstitutionsproblem und zur Lehre von den Temperamenten / пер. с нем. Тартаковский Г. Я. М. : «Академический Проект», 2015 (ориг. 1921). 328 с.

2. Романенко Ю. В., Святненко І. О., Зінченко А. А. Візуалізації в медійно-комунікаційному просторі: соціо-системологічний підхід : монографія. К. : Видавничо-поліграфічний центр Інституту міжнародних відносин», 2014. 458 с.
3. Романенко Ю. В., Святненко І. О., Поцелуйко А. О., Ташенко А. Ю., Медведєва Ю. Ю. Етнічні ідентичності в дзеркалі тілесності та практик харчування : монографія. К. : Вид-во ДУІКТ., 2015. 460 с.
4. Святненко Іван Олександрович. Тіло, тілесність та практики харчування: теоретико-соціологічна рефлексія : дисертація канд. соціол. наук : 22.00.01, Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2014. 200 с.
5. Becker A. E. (2004). Television, disordered eating, and young women in Fiji: negotiating body image and identity during rapid social change. *Cult. Med. Psychiatry* 28 533–559. 10.1007/s11013-004-1067-5
6. Pavlo R. Blavatskyu, Obesity of politicians and corruption in Ukraine in 2000–2020– Reply, *Economics of Transition and Institutional Change*, 10.1111/ecot.12272, 29, 2, (361–365), (2021).
7. Boothroyd, L. G., Jucker, J. L., Thornborrow, T., Jamieson, M. A., Burt, D. M., Barton, R. A., et al. (2016). Television exposure predicts body size ideals in rural Nicaragua. *Br. J. Psychol.* 107, 752–767. doi: 10.1111/bjop.12184
8. Boothroyd, L. G., Jucker, J. L., Thornborrow, T., and Tovée, M. J. (2019). Television consumption drives perceptions of female body attractiveness in a population undergoing technological transition. *J. Pers. Soc. Psychol.* doi: 10.1037/pspi0000224 [Epub ahead of print].
9. Boothroyd, L. G., Tovée, M. J., and Pollet, T. V. (2012). Visual diet versus associative learning as mechanisms of change in body size preferences. *PLoS One* 7:e48691. doi: 10.1371/journal.pone.0048691
10. Brewis, A. A., & McGarvey, S. T. (2000). Body image, body size, and Samoan ecological and individual modernization. *Ecology of Food and Nutrition*, 39(2), 105–120. <https://doi.org/10.1080/03670244.2000.9991609>
11. Brewis, A. A., McGarvey, S. T., Jones, J., & Swinburn, B. A. (1998). Perceptions of body size in Pacific Islanders. *International Journal of Obesity*, 22(2), 185–189. <https://doi.org/10.1038/sj.ijo.0800562>
12. Brewis, A. A., & Wutich, A. (2014). A world of suffering? Biocultural approaches to fat stigma in the global contexts of the obesity epidemic. *Annals of Anthropological Practice*, 38(2), 269–283. <https://doi.org/10.1111/napa.12056>
13. Brewis, A. A., Wutich, A., Falletta-Cowden, A., & Rodriguez-Soto, I. (2011). Body norms and fat stigma in global perspective. *Current Anthropology*, 52(2), 269–276. <https://doi.org/10.1086/659309>
14. Cornelissen, P. L., Johns, A., and Tovée, M. J. (2013). Body size over-estimation in women with anorexia nervosa is not qualitatively different from female controls. *Body Image* 10, 103–111. doi: 10.1016/j.bodyim.2012.09.003
15. Crossley, K. L., Cornelissen, P. L., and Tovee, M. J. (2012). What is an attractive body? Using an interactive 3D program to create the ideal body for you and your partner. *PLoS One* 7:e0050601. doi: 10.1371/journal.pone.0050601
16. Dogan, O., Bayhan, P., Yukselen, A., and Isitan, S. (2018). Body image in adolescents and its relationship to socio-cultural factors. *Educ. Sci.* 18, 561–577. doi: 10.12738/estp.2018.3.0569

17. Festinger, Leon A Theory of Cognitive Dissonance. Stanford University Press, 1962. 291 p.
18. Jung J., Lee S. H. (2006). Cross-cultural comparisons of appearance self-schema, body image, self-esteem, and dieting behavior between Korean and US women. *Family Consum. Sci. Res. J.* 34 350–365. 10.1177/1077727x06286419
19. Jung J., Forbes G. B. (2007). Body dissatisfaction and disordered eating among college women in China, South Korea, and the United States: contrasting predictions from sociocultural and feminist theories. *Psychol. Women Q.* 31 381–393. 10.1111/j.1471-6402.2007.00387.x [CrossRef] [Google Scholar]
20. Jung J., Forbes G. B., Chan P. (2010). Global body and muscle satisfaction among college men in the United States and Hong Kong-China. *Sex Roles* 63 104–117. 10.1007/s11199-010-9760-z
21. Karazsia, B. T., and Crowther, J. H. (2009). Social body comparison and internalization: mediators of social influences on men's muscularity-oriented body dissatisfaction. *Body Image* 6, 105–112. doi: 10.1016/j.bodyim.2008.12.003
22. Karazsia, B. T., Murnen, S. K., and Tylka, T. L. (2017). Is body dissatisfaction changing across time? A cross-temporal meta-analysis. *Psychol. Bull.* 143:293. doi: 10.1037/bul0000081
23. Levine M. P., Smolak L. (2010). "Cultural influences on body image and the eating disorders," in *The Oxford Handbook of Eating Disorders*, eds Agras W. S., Robinson A. (Oxford: Oxford University Press;), 223–246
24. Mellor, D., McCabe, M., Ricciardelli, L., and Merino, M. E. (2008). Body dissatisfaction and body change behaviors in Chile: the role of sociocultural factors. *Body Image* 5, 205–215. doi: 10.1016/j.bodyim.2008.01.004
25. Paludi M. A. (ed.) (2010). *Feminism and Women's Rights Worldwide*, Vol. 1 Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
26. Puhl, R., & Brownell, K. D. (2001). Bias, discrimination, and obesity. *Obesity Research*, 9(12), 788–805. <https://doi.org/10.1038/oby.2001.108>
27. Puhl, R. M., Latner, J. D., O'Brien, K., Luedicke, J., Danielsdottir, S., & Forhan, M. (2015). A multinational examination of weight bias: Predictors of anti-fat attitudes across four countries. *International Journal of Obesity*, 39(7), 1166–1173. <https://doi.org/10.1038/ijo.2015.32>
28. Puhl, R. M., Moss-Racusin, C. A., & Schwartz, M. B. (2007). Internalization of weight bias: Implications for binge eating and emotional well-being. *Obesity*, 15(1), 19–23. <https://doi.org/10.1038/oby.2007.521>
29. Puhl, R. M., Moss-Racusin, C. A., Schwartz, M. B., & Brownell, K. D. (2008). Weight stigmatization and bias reduction: Perspectives of overweight and obese adults. *Health Education Research*, 23(2), 347–358. <https://doi.org/10.1093/her/cym052>
30. Ricciardelli, L. A., McCabe, M. P., and Banfield, S. (2000). Body image and body change methods in adolescent boys: role of parents, friends and the media. *J. Psychosom. Res.* 49, 189–197.
31. Ricciardelli, L. A., McCabe, M. P., Mavoia, H., Fotu, K., Goundar, R., Schultz, J., et al. (2007a). The pursuit of muscularity among adolescent boys in Fiji and Tonga. *Body Image* 4, 361–371. doi: 10.1016/j.bodyim.2007.07.001
32. Ricciardelli, L. A., McCabe, M. P., Williams, R. J., and Thompson, J. K. (2007b). The role of ethnicity and culture in body image and disordered eating among males. *Clin. Psychol. Rev.* 27, 582–606. doi: 10.1016/j.cpr.2007.01.016

33. Stratton, R., Donovan, C., Bramwell, S., and Loxton, N. J. (2015). Don't stop till you get enough: factors driving men towards muscularity. *Body Image* 15, 72–80. doi: 10.1016/j.bodyim.2015.07.002

34. Swami V., Tovée M. J. (2005). Female physical attractiveness in Britain and Malaysia: a cross-cultural study. *Body Image* 2 115–128. 10.1016/j.bodyim.2005.02.002 [PubMed]

35. Swami V., Frederick D. A., Aavik T., Alcalay L., Allik J., Anderson D., et al. (2010). The attractive female body weight and female body image dissatisfaction in 26 countries across 10 world regions: results of the international body project I. *Personal. Soc. Psychol. Bull.* 36 309–325. 10.1177/0146167209359702

36. Swami V. (2015). Cultural influences on body size ideals. *Eur. Psychol.* 1 1–8.

37. Winkler, C., and Rhodes, G. (2005). Perceptual adaptation affects attractiveness of female bodies. *Br. J. Psychol.* 96, 141–154. doi: 10.1348/000712605X36343

Stadnik O. F. Factors and mechanisms of socio-cultural control of the ideal body image in different cultural environments

The article describes the factors and mechanisms of socio-cultural control of the ideal body image in different cultural environments based on a review of empirical sociological studies of body sociology and distinguishing the main factors and mechanisms of socio-cultural control of the ideal body image. Based on the study, it was concluded that the mechanisms of structuring the ideal body image, which are realized in the media space of Western civilization, relate primarily to the planting as ideal body images of athletic and asthenic morphotypes. Due to such construction of value samples of the body, the very image of the ideal body is the result of legal, scientific, technical, mass-cultural and other practices combined in the active construction of it as a cultural object.

It is noted that with the advent of modern telecommunications technologies there are new relationships between the body and space, with which it was connected in the framework of industrial civilization. Electronic means of communication eliminate the need for physical presence in special enclosed spaces, whether a workplace, university, hospital, etc., and more closely connect a person with his private home. At the same time, the very forms of communication between people are changing, and the share of real contacts is decreasing, while telecommunication is becoming more and more widespread. It is stated that the mechanisms of socio-cultural influence on the image of the ideal body include components of visual observation, verbal communication and touch, comparison of body image based on comparing one's own body image with body images of reference groups and images of reference bodies in the media, social image assessment bodies by reference microgroups (families and groups of peers), reactions to the assessment of the social environment (normalization, idealization or autostigmatization) of the body image. The inclusion of these mechanisms results in the integration or disintegration of the person with the appropriate body image in relevant social groups.

It is noted that in modern Western civilization there is a sphere of services in which there is a radical change in the attitude of man to his own body, especially – the technology of forming and buying an image that is in market demand, is evidence of personal success and opportunities. The image of the body becomes a kind of «business card», which is provided for exposure in public communication. The main factor in assessing this image is the proximity of the body image to the ideal, «normal» or deviant (marginal).

It is emphasized that if in traditional societies the body image itself becomes a sign presented by a person to his social environment, then in pro-Western post-industrial societies work with the body becomes both an aesthetic and psycho-physical investment in social mobility and the formation of social relations. languages. In post-industrial civilization, thanks to sports, dietary practices and a high level of development of medical and cosmetic technologies, a person begins to evaluate the body as a personal project that requires time and money.

Key words: *body, image of ideal body, morphotype, socio-cultural control, reference groups, mass media, muscular image of body, bone image of body.*